

Національна академія педагогічних наук України
Відділення загальної середньої освіти
і цифровізації освітніх систем
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ початкової освіти імені О. Я. Савченко
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського НАПН України
Бердянський державний педагогічний університет
Вища школа бізнесу та наук про здоров'я
у місті Лодзь (Республіка Польща)

**ДРУГІ МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ О.Я. САВЧЕНКО
КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ
ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ САВЧЕНКО**

**УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВА
ЗДАТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ В РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ**

3 листопада 2022 року
Київ

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Збірник розглянутий та рекомендований вченою радою
Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 15 від 28 листопада 2022 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, голова редакційної колегії;
Онопрієнко О.В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник – співголова редакційної колегії;
Бібік Н.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;
Мартиненко В.О., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Петрук О.М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;
Вашуленко О.В., науковий співробітник;
Листопад Н.П., науковий співробітник;
Павлова Т.С., науковий співробітник;
Юношева Т.В., науковий співробітник;
Мельник Р.А., старший лаборант.

Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану: збірник матеріалів II Міжнародних педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану», Київ, 3 листопада 2022 р. (наукове електронне видання) / за заг. ред. Олега Топузова, Оксани Онопрієнко : Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : Педагогічна думка, 2022.

ISBN 978-966-983-389-1

DOI: <https://doi.org/10.32405/978-966-983-389-1-2022>

До збірника увійшли матеріали учасників II Всеукраїнських педагогічних читань пам'яті О.Я. Савченко «Контексти творчості Олександри Яківни Савченко. Уміння вчитися як ключова здатність здобувачів початкової освіти в реаліях воєнного стану» (Київ, 3 листопада 2022 року), в яких висвітлені дидактико-методичні концепти формування у молодших школярів ключової компетентності «уміння вчитися»; успішні практики застосування у життєдіяльності молодших школярів уміння вчитися як визначальної здатності особистості; інноваційні рішення в підготовці майбутнього вчителя початкової школи до формування у молодших школярів уміння вчитися.

УДК 373.2.02:005.745(082)

*Матеріали подано в авторській редакції. Автори публікацій не-
суть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, влас-
них імен, покликань на джерела та інших відомостей.*

ISBN 978-966-983-389-1

© Інститут педагогіки НАПН України, 2022

© Педагогічна думка, 2022

Ільченко В. Р., Олійник І. М. <i>Образ світу учня як основна освітня характеристика особистості</i>	41
Іщенко І. В. <i>Підготовка здобувачів педагогічної освіти до формування у молодших школярів ключової компетентності вміння вчитися</i>	46
Клюсік А. Л. <i>Формування у молодших школярів основ критичного мислення як запоруки життєвої успішності</i>	50
Коваль Л. В. <i>Уміння вчитися і вчити інших як ціннісний орієнтир життєтворчості академіка Олександри Савченко</i>	54
Кодлюк Я. П. <i>Становлення і розвиток проблеми уміння вчитися як ключової компетентності молодших школярів: троху особистого</i>	59
Курінна А. Ф., Петік Ю. О., Репетун Т. В. <i>Розвиток емоційного інтелекту – запорука успішності в навчанні</i>	65
Локшина О. І. <i>Уміння вчитися як інноваційний стрижень педагогіки Олександри Савченко</i>	71
Ляцук Л. С. <i>Уміння вчитися – ключ до успіху</i>	74
Мартиненко В. О. <i>Уміння працювати з підручником та дитячою книжкою як інструмент формування уміння вчитися</i>	77
Мартиненко С. М. <i>Життєво-гуманістичні орієнтири та освітні цінності педагогічної творчості О.Я. Савченко</i>	80
Марусинець М. М., Ігнатенко Н. В. <i>Уміння вчитися: ключові акценти наукової творчості Олександри Савченко</i>	83
Онишків З. М. <i>Формування в учнів уміння вчитися в науковій спадщині академіка О. Я. Савченко</i>	85
Онопрієнко О.В. <i>«Уміння вчитися» у фокусі діяльності вчителів початкової школи в умовах війни</i>	89
Павлова Т. С. <i>Здоров'язбережувальна компетентність як складник «уміння вчитися»</i>	93

5. Освіта має стати загальнодержавним пріоритетом. Початкова школа. 1997. №8. С. 1–3.
6. Академія педагогічних наук святкує свій перший ювілей. Що вдалося за десять років? [Інтерв'ю]. Освіта України. 2002. 17 грудня (№100). С. 3–4.
7. Ткаченко Л. Державний музей іграшки є. Чи буде українська іграшка? Освіта. 2006. 8–15 березня С.8–9.
8. Українську педагогіку без Олександри Савченко не уявити. Освіта України. 2007. 8 травня (№34–35). С. 22.
9. Наукова школа академіка Олександри Савченко [упоряд.: Я. П. Кодлюк, Т. Я. Довга, Л. М. Заліток, Л. М. Ворон, О. А. Печенежська]. Київ : Пед. преса, 2008. 187 с.

Кодлюк Ярослава Петрівна,

*професор кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти,
завідувач науково-дослідної
лабораторії шкільного підручника
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРОБЛЕМИ УМІННЯ ВЧИТИСЯ ЯК КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТРОХИ ОСОБИСТОГО...

Серед ключових компетентностей, задекларованих у Державному стандарті початкової освіти, чільне місце займає «уміння вчитися» (тепер – «навчання впродовж життя»).

Становлення і розвиток цього феномена у вітчизняній науці тісно пов'язані з іменами фундатора дидактики початкової освіти Олександри Яківни Савченко та представників її наукової школи (Т. Байбара, Т. Довга, Я. Кодлюк та ін.) [1; 3; 7; 8].

Цілеспрямовані дослідження зазначеної проблеми розпочалися у 80-х роках минулого століття і були присвячені загальнонавчальним умінням і навичкам, які Олександра Яківна вважала основою вміння вчитися. До деталей пам'ятаю, як у актову залу СШ № 20 м. Тернополя, де відбувалася педагогічна рада (тоді я працювала у цій школі вчителем початкових класів), зайшла завуч старших класів зі свіжим номером журналу «Початкова школа» (1984 рік,

№ 7) у руках і повідомила, що в ньому надрукована «Програма формування загальнонавчальних умінь і навичок», яка має реалізуватися у навчальному процесі початкової школи [10]. Автором цієї програми була Олександра Яківна Савченко. До цього часу я вже була знайома із Олександрою Яківною, оскільки у 1981 році вона приїжджала до нас, у Тернопільський державний педагогічний університет імені Ярослава Галана (факультет підготовки вчителів початкових класів), як Голова Державної екзаменаційної комісії, і декан факультету порадив мені зустрітися із відомим науковцем. Завуч коротко розказала зміст програми, а вдома я ознайомила з нею вже детальніше. Програма була розрахована на чотири класи, а в межах кожного класу вміння об'єднувалися у чотири групи – організаційні, загальнонавчальні, загальнопізнавальні та контрольні-оцінні. У пізніших розмовах Олександра Яківна зазначала, що поділила їх із урахуванням структури навчальної діяльності.

У травні 1986 року на факультеті відбулася потужна, дуже представницька Всеукраїнська конференція з початкової освіти, у роботі якої брала участь О. Савченко. На той час я вже працювала асистентом кафедри педагогіки і методики початкового навчання, тому була присутня на цій конференції. Моє бажання займатися наукою Олександра Яківна сприйняла схвально і тут же запропонувала займатися загальнонавчальними вміннями і навичками. У вересні 1986 року була затверджена тема кандидатської дисертації у такому формулюванні: «Формування загальнонавчальних умінь і навичок в учнів 1–2 класів 4-річної початкової школи». Аналізуючи зазначену програму, я помітила, що обсяг умінь кожної групи доволі громіздкий, охопити їх в одному дисертаційному дослідженні важко, тому Олександра Яківна порадила визначити в кожній групі провідні, що я і зробила. Отже, провідними загальнонавчальними вміннями і навичками молодших школярів вважаємо такі: серед організаційних – організувати робоче місце, точно виконувати вказівки вчителя, планувати навчальні дії, працювати з підручником; серед загальнонавчальних – слухати, відповідати, запитувати, міркувати; серед загальнопізнавальних – аналізувати, порівнювати, узагальнювати; серед контрольних-оцінних – орієнтуватися на зразок, здійснювати само- і взаємоконтроль, висловлювати оцінні судження [7]. Було визначено дидактичні умови формування загальнонавчальних умінь і навичок (урахування сформованості основних передумов навчальної діяльності дошкільників до початку навчання у школі; забезпечення цілеспрямованості й систематичності у визначенні та реалізації розвивальних завдань у системі уроків; поетапне формування вказаних умінь і навичок; поєднання прямого й оп-

середкованого шляхів впливу на зазначену якість; формування загально-навчальних умінь і навичок на основі міжпредметних зв'язків; формування уміння вчитися як цілісної якості особистості), реалізовано їх у відповідній методиці, результативність якої доведено експериментально.

Показово, що саме з наукових праць О. Савченко можна відстежити генезу поняття «вміння вчитися»: від ідентифікування його зі структурою навчальної діяльності («коли учень уміє вчитися, він визначає сам або приймає мету, яку ставить вчитель, відповідно до неї планує і виконує необхідні дії, у процесі роботи і на етапі завершення контролює й оцінює свої результати» [14, с. 169]) через розуміння уміння вчитися як сукупності провідних загальнонавчальних умінь і навичок («Щоб успішно просуватися по всіх етапах навчальної діяльності, молодші школярі у співробітництві з учителем мають оволодіти повним діапазоном загальнонавчальних умінь і навичок» [12, с. 170]) до трактування уміння вчитися як ключової компетентності початкової освіти [11, с. 222].

Цілісне бачення уміння вчитися представлено відомим дидактом у посібнику «Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра» [13], де на основі узагальнення міжнародного досвіду, вітчизняних документів зі стандартизації змісту освіти сформульовано дефініцію зазначеного феномена: це «цілісне індивідуальне утворення, яке має кілька складових, що співвідносяться зі структурою навчальної діяльності й ціннісними орієнтаціями особистості» [13, с. 35]. Серед компонентів уміння вчитися виокремлено такі: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, контрольно-оцінний, рефлексивно-корекційний, а також детально розкрито методику їх формування.

Примірник цього видання Олександра Яківна подарувала мені, коли я вкотре приїхала на засідання Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні. На титульній сторінці книжки вона написала: «Дорогій Ярославі на добру згадку про наше спільне бажання і вміння вчитися. 24.03.2015 р.».

Авторське бачення вміння вчитися розкрито нами в низці публікацій [4; 5; 6], зокрема у статті «Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності». Олександра Яківна була ознайомлена зі змістом цієї статті і сприйняла її позитивно, як науково перспективну. Зазначене поняття трактуємо як ключову компетентність початкової освіти, яка охоплює змістовий (знання про культуру розумової праці, про змістову основу загальнонавчальних умінь і навичок та про вміння вчитися як інформаційну цінність), мотиваційний (усвідомлення значущості знань, наявність стійкого інтересу до навчання) та процесуальний (вміння організувати робоче місце; планувати навчальну ді-

льність; працювати з підручником; аналізувати, порівнювати, узагальнювати; здійснювати само- і взаємоконтроль) компоненти і формується в освітньому процесі школи першого ступеня [4] (рис. 1). Це новоутворення є необхідною умовою набуття молодшим школярем суб'єктності в навчальній діяльності.

Спробуємо деталізувати виокремлені компоненти, тобто уточнити показники, через які вони проявляються. Так, наприклад, конкретизуючи змістовий компонент уміння вчитися, ми виходили з того, що у контексті основних дидактичних функцій науковці виділяють три види знань – про навколишній світ, про способи пізнавальної і практичної діяльності, про цінності – і, відповідно до такої класифікації, виокремили знання про культуру розумової праці, про змістову основу загальнонавчальних умінь і навичок, про вміння вчитися як інформаційну цінність.

На особливу увагу заслуговує другий вид – знання процесуального характеру. Зазначимо, що в науці відомо два підходи до формування вмінь і навичок (загальнонавчальних у тому числі): перший – націлює на свідоме оволодіння способами діяльності, основою якого є засвоєння учнями відповідних знань як теоретичної основи певних умінь (наприклад, щоб порівняти, потрібно: уважно розглянути предмети; визначити ознаки кожного з них; зіставити відповідні; знайти однакові, подібні та відмінні; узагальнити результат порівняння [11, с. 252]); другий – передбачає багаторазове повторення певних дій на матеріалі різних навчальних предметів з метою оволодіння відповідними вміннями і навичками. Зазначимо, що особистісно орієнтоване навчання спонукає до збільшення у підручниках питомої ваги знань процесуального характеру, оскільки такі відомості, визначаючи найдоцільнішу послідовність розумових і практичних дій, привчають школяра міркувати і діяти правильно та економно.

Процесуальний компонент виокремлений з урахуванням структури навчальної діяльності, зокрема повноцінного процесу учіння.

Помітно, що роль уміння вчитися в умовах інформаційного суспільства посилюється, тому в Державному стандарті початкової освіти 2018 року ця компетентність розглядається ширше – як «навчання впродовж життя», що «передбачає опанування вміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення...» [2, с. 5]. Дефінітивний аналіз зазначеного поняття дає підстави стверджувати, що воно інтегрує такі складники: самоосвітній (уміння вчитися), інформаційний та рефлексивний [9].

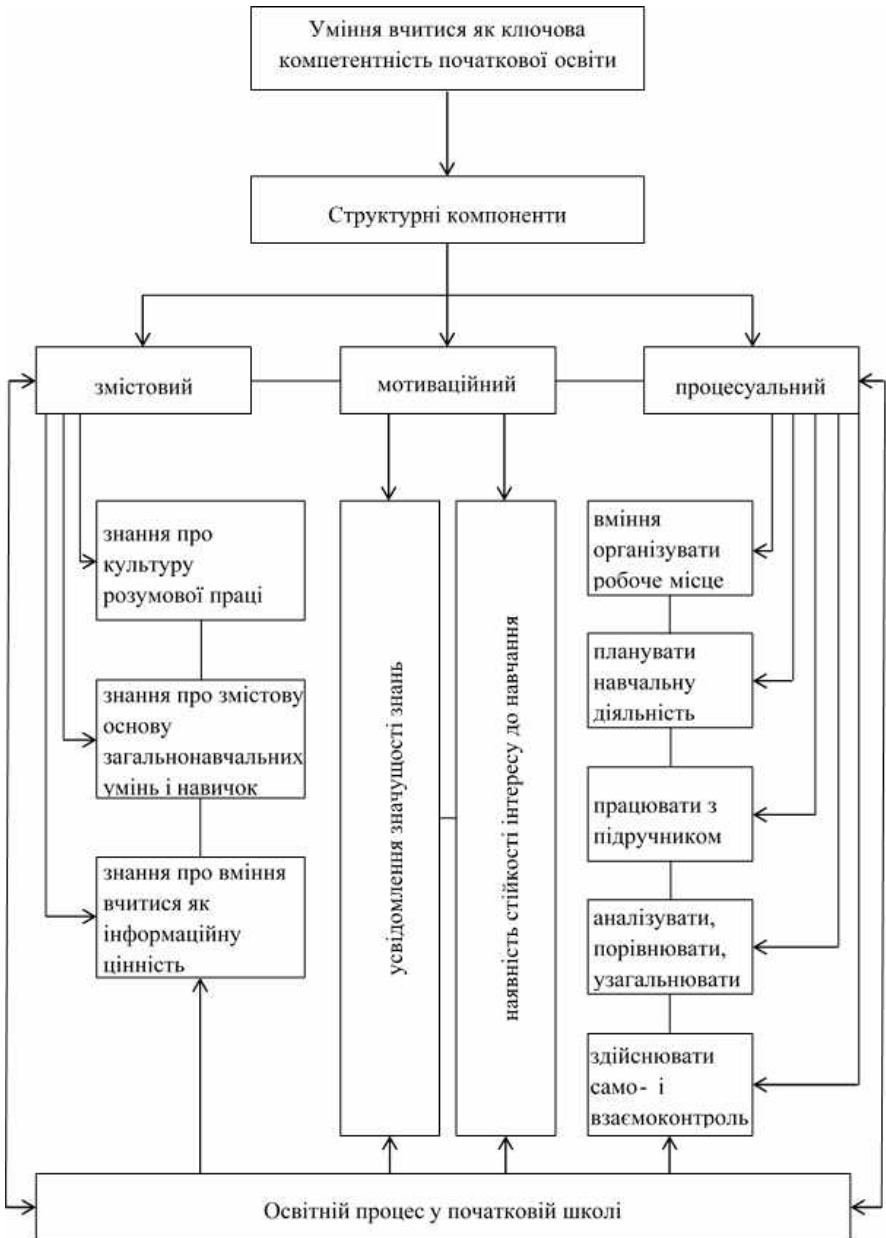

Рис. 1. Модель уміння вчитися як ключової компетентності початкової освіти

З огляду на те, що моделлю цілісного процесу навчання є підручник, нами розкрито технологію пред'явлення в підручниках для початкової школи ключових компетентностей (на прикладі вміння вчитися). Вважаємо, що у книзі мають бути повноцінно репрезентовані всі компоненти зазначеного вміння, зокрема: змістовий (знання про культуру розумової праці, про змістову основу загально навчальних умінь і навичок та про вміння вчитися як інформаційну цінність) – у формі предметно орієнтованих, інструментально орієнтованих та ціннісно орієнтованих текстів; процесуальний (завдання на формування умінь організувати робоче місце, планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль) – елементами апарату організації засвоєння; мотиваційний – ціннісно орієнтовані тексти, що сприяють усвідомленню значущості знань в умовах інформаційного суспільства, формують в учнів стійкий інтерес до навчання [5].

Неабияку роль у цьому процесі відіграють вдало використані ілюстрації та апарат орієнтування.

Таким чином, сучасне розуміння уміння вчитися пов'язане не лише із компетентнісним підходом в початковій освіті; воно є структурним компонентом суб'єктності молодшого школяра в навчальній діяльності як основної ознаки особистісно орієнтованого навчання.

Використані джерела

1. Байбара Т. М. Дидактичні умови ефективного використання дослідницького методу в навчанні молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. Київ, 1988. 24 с. (рос.).
2. Державний стандарт початкової освіти. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ: вид-во «Світоч», 2019. 336 с.
3. Довга Т. Я. Формування організованості молодших школярів у навчальній роботі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР. Київ, 1983. 24 с. (рос.).
4. Кодлюк Я. Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності. Початкова школа. 2013. № 1. С. 6–9.
5. Кодлюк Я. П. Ключові компетентності у змісті підручників для початкової школи. Проблеми сучасного підручника. 2016. Вип. 17. С. 182–191.
6. Кодлюк Я. П. Підготовка студентів до формування в молодших школярів уміння вчитися. Теорія і методика навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: від історії до інновацій: монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої, С. М. Кондратюк. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. С. 412–429.

7. Кодлюк Я. П. Формування загальнонавчальних умінь і навичок в учнів 1–2 класів 4-річної початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед наук: 13.00.01 / Київський університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 1993. 24 с.
8. Кодлюк Я. П. Формування уміння вчитися. Навчання і виховання учнів 1 класу: методичний посібник для вчителів / упор. Савченко О. Я. Київ: вид-во «Початкова школа», 2002. С. 60–77.
9. Кодлюк Я. П., Кобрин З. А. Ключова компетентність молодших школярів «навчання впродовж життя»: змістовий аспект. Концептуальні шляхи розвитку наукових знань: мат-ли III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 6–7 лютого 2021 року). С. 29–30.
10. Програма формування загальнонавчальних умінь і навичок. Початкова школа. 1984. № 7. С. 23–25.
11. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
12. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ: Абрис, 1997. 416 с.
13. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
14. Савченко О. Я. Урок у початкових класах: навчально-методичний посібник. Київ: Освіта, 1993. 224 с.

Курінна Алла Феліксівна,

*доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету
Петік Юлія Олександрівна,
учитель початкових класів,
Запорізький багатпрофільний ліцей № 99
Запорізької міської ради Запорізької області*

Репетун Тетяна Валентинівна,

*учитель початкових класів,
Запорізький багатпрофільний ліцей № 99
Запорізької міської ради Запорізької області*

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ – ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ В НАВЧАННІ

Усвідомлення своїх емоцій і здатність упоратися з почуттями – це ознаки емоційного інтелекту. Емоційно розвинені особистості володіють навичками міжособистісного спілкування, контролюють імпульси,